

*Projekty***Výroba a užívání kinematografické promítací techniky
v českých zemích, 1918–1945**

Úkolem projektu bude zpracovat dějiny výroby profesionální kinematografické promítací techniky v českých zemích v letech 1918–1945. Bude mne zajímat zázemí, které tomuto oboru poskytovala meziválečná republika a později Protektorát Čechy a Morava; vztahy mezi jednotlivými výrobci, jejich dodavateli a zákazníky a jinými relevantními institucemi (místní orgány, technické střední a vysoké školství, výzkumná pracoviště apod.); a konečně konstrukce domácích výrobků a jejich specifika (existují-li) a úroveň v porovnání s evropským dobovým kontextem.

Ve své předchozí práci o domácí kinematografické technice¹⁾ jsem ukázala, že není zcela možné zabývat se poválečnou situací v této oblasti bez znalosti předchozího vývoje. Vždyť podobně jako struktura Československého státního filmu (později Československého filmu) i složení národního podniku Meopta, hlavního dodavatele promítacích strojů pro oblast Československa a pro vývoz do zahraničí, ale i skladba dalších státních podniků, byly odvislé od předválečné situace na domácím trhu. Nové podniky vznikaly sloučením již existujících zavedených továren, přebíraly jejich zaměstnance, výrobní program, znalosti a postupy. Ještě v 60. letech minulého století je možné u některých firem rozeznat jejich předválečnou strukturu. Přitom dosavadní informace o technickém zázemí domácí kinematografie jsou velmi kusé – je možné je získat studiem dobových periodik, podnikové literatury, díky drobným zmínkám ve studiích zaměřených na jiné téma. Máme-li se tedy zabývat kinematografickou technikou na našem území, musíme nejprve získat alespoň základní přehled o jejím vývoji od počátků kinematografie.

Pro předkládaný projekt jsem zvolila období od roku 1918, tedy od počátku existence samostatného Československa. Teprve po první světové válce totiž můžeme mluvit o rozvoji domácí kinematografie. Předpokládám, že podobný vývoj bude možné sledovat také v případě výroby kinematografické promítací techniky. Sledovanou periodu uzavírá pracovně rok 1945, kdy došlo k zestátnění kinematografie a do rukou státu se dostaly i firmy vyrábějící kinematografickou techniku a začaly být slučovány ve větší podniky.

Zaměřím se na profesionální promítací techniku, tedy na přístroje používané ve veřejných kinematografických zařízeních, ať už se bude jednat o vlastní promítací stroje a jejich příslušenství (lampové skříně, usměrňovače) nebo například o přístroje užívané pro manipulaci s filmem (převíjecí stoly, lepičky, bezpečnostní skříně apod.). Pro první část studie budou důležité vztahy mezi jednotlivými domácími výrobci a jejich dodavateli, zákazníky a jinými relevantními institucemi, ale také konstrukce domácích výrobků v porovnání s podobnými zahraničními produkty. Pro celé území českých zemí bych ráda vytvořila jakousi síť podniků, institucí a osob – chci určit základní prvky této sítě a vztahy mezi nimi.

1) Anna B a t i s t o v á, *Na širokém plátně klid. Přípravy na zavedení širokoúhlého formátu v české kinematografii (1953–1956)*. Disertační práce. Brno: Masarykova univerzita, Filozofická fakulta 2008.

V případové studii technického zázemí brněnských kin pak budu hodnotit také postavení domácích výrobků na trhu a míru jejich úspěšnosti a budu mapovat místní servisní podniky, prodejny a zastupitelství zahraničních firem, stejně jako relevantní předpisy a kontrolu jejich dodržování. Celorepublikové a místní stavební a bezpečnostní předpisy, stejně jako předpisy o změnách v udělování licencí a zkouškách strojů i obsluhujícího personálu, budou pro přítomný projekt důležité do té míry, do které ovlivňovaly podobu a užívání kinematografické promítací techniky. Zatímco se tedy první část projektu zaměří na výrobu kinematografické promítací techniky v rámci domácího průmyslu a širšího společenského kontextu, druhá se soustředí na uplatnění těchto výrobků na domácím trhu. Výstupy projektu by tak měly nabídnout více než přehled domácí kinematografické techniky. Měly by přispět k hlubšímu poznání domácí kinematografické a technické kultury a zároveň podnítit zájem o více méně opomíjenou oblast technického výzkumu kinematografie.

Práce na první části projektu by měla být možná, vedle výzkumu v dostupných archivních sbírkách a dobovém tisku, také díky spolupráci s oddělením Foto-kino Národního technického muzea v Praze, které spravuje jen částečně zpracovaný soubor exemplářů domácích i zahraničních promítacích strojů a jejich součástí a jiné kinematografické techniky a zároveň vlastní nezpracovanou sbírku firemní literatury. Lze předpokládat, že se z velké části bude jednat o artefakty získané na našem území, tedy původně používané v domácích kinech. Zpracování těchto souborů se tak nabízí nejen jako příležitost k prohloubení hlavní studie, ale také jako samostatný vedlejší cíl projektu. Případová studie brněnských kin bude navazovat na probíhající výzkum lokální kinematografické kultury (projekt podporovaný GA ČR Lokální filmová historie: Brno a kulturní dějiny filmu do r. 1945) při Ústavu filmu a audiovizuální kultury FF MU v Brně. Je možné předpokládat vzájemné obohacení a využití výstupů obou projektů.

Ve sledovaném období je třeba blíže definovat „domácí výrobu“ kinematografické techniky. Vedle menších firem domácích majitelů, soustřeďujících se především na výrobu pomocného technického zařízení (lepičky, převíječky, apod.), bude zřejmě možné najít filiálky a obchodní zastoupení zahraničních (především německých) firem, dodávajících základní vybavení pro promítací kabinu – promítací stroje, usměrňovače, později také zvukové vybavení pro kabinu i hlediště kina. Chci se soustředit na domácí firmy, vyrábějící především promítací stroje, nebo alespoň jejich mechanické součásti, které po druhé světové válce byly sdruženy v monolitický domácí průmysl optiky a jemné mechaniky. Nelze ovšem pominout ani zahraniční koncerny, které nejen že vytvářely silné konkurenční prostředí, ale vzhledem k charakteru domácí výroby bylo jejich postavení na domácím trhu dominantní. Rozsah, ve kterém se budu zabývat i těmito zahraničními firmami přítomnými v domácím prostředí, bych ráda určila v závěru prvního roku práce na projektu.

Obecně má na přijetí nové kinematografické techniky (např. synchronního zvuku, barvy, širokoúhlého filmu) mnohem větší vliv oblast předvádění nežli výroby kinematografických filmů. Tento předpoklad, potvrzený v mnoha konkrétních studiích, je založen na jednoduchém porovnání počtu potřebných zařízení při výrobě (natáčení) a při předvádění (v kinech). Zavedení nové techniky, tedy úprava nebo výměna stávajících strojů, je finančně mnohem nákladnější v kinech nežli ve výrobě. Navrhovaný projekt se kromě jiného pokusí zjistit, zda toto velmi obecné pravidlo nějakým způsobem působilo i na domácí výrobu kinematografické techniky před rokem 1945 a do jaké míry mohla mít výroba promítací techniky vliv na ostatní oblasti domácí kinematografie.

Kinematografie je beze sporu, kromě jiného, technickým oborem. K výzkumu jejích technických dějin je tedy možné využít metodologii obecných dějin techniky. Jedním ze současných trendů

v této oblasti je konstruktivistický přístup k dějinám techniky, uvnitř kterého rozeznává Wiebe Bijker tři různé linie.²⁾ Je to jednak systémový přístup, reprezentovaný především prací Thomase P. Hughese, za druhé přístup rozeznávající prvky a síť, ve které jsou tyto prvky uspořádány, a konečně přístup SCOT (*social construction of technology*), propagovaný samotným Bijkerem a jeho kolegou Trevorem Pinchem. Všechny tři linie mají společné některé předpoklady: například používají princip tzv. bezešvé sítě (*seamless web*) vědy, techniky a společnosti.

Předkládaný projekt bude obor výroby profesionální promítací kinematografické techniky ve sledovaném období a na určeném území sledovat z hlediska systémového přístupu, s některými prvky přístupu SCOT. Bude se zabývat strukturou sítě, zahrnující samotné výrobní firmy, jejich zaměstnance, dodavatele a zákazníky, a pozadí tvořené institucemi, ovlivňujícími jejich chod. Důležité budou technické, společenské, ekonomické a politické aspekty jednotlivých prvků. Bude tak možné klást si otázky o podobě analyzované sítě, ale i o jejím vlivu na konkrétní konstrukci artefaktů, produktů výrobních firem, a o způsobech jejich užívání.

Rozšířením naznačených přístupů o některé aspekty tzv. nové filmové historie bude možné klást si otázky o postavení sledovaného výrobního odvětví a jeho zázemí v celku kinematografie a o případném obousměrném ovlivňování mezi jednotlivými sektory kinematografie a výrobou promítacích přístrojů.

Jistou představu o výsledku navrhovaného projektu si lze učinit na základě dosavadního výzkumu.³⁾ Z pohledu poválečných autorit spravujících centralizovanou síť kin bylo její technické vybavení v zanedbaném stavu, a celá síť svou nerovnoměrností odpovídala zájmům jednotlivců podnikajících v kinematografii v předválečném období. Jedním z hlavních problémů pro poválečnou údržbu a další vývoj byl velký počet různých značek a typů promítacích strojů a jiného zařízení v jednotlivých kinech, znesnadňující centralizované skladování náhradních součástek, školení promítačů apod.

Po druhé světové válce u nás bylo možné najít několik podniků schopných vyrobit, a v některých případech dokonce vyrábějících, promítací stroje a další technické zařízení pro kina. Jednalo se většinou o menší firmy, které byly až ve druhé vlně znárodnování připojeny k větším podnikům, ve kterých byl následně centrálně upraven výrobní program. Vedle větších subjektů, jako byly přerovská Optikotechna (později Meopta) a pražská Eta, to byly menší: Projekce v Krásné Lípě, firma bratří Bradáčů v Hovorčovicích nebo pražské firmy Lloyd a Kinoelektrik Em. Prexler.

Lze předpokládat, že síť domácích kin mezi lety 1918–1945 byla nerovnoměrná nejen co do rozmístění jednotlivých provozoven (s větší koncentrací ve velkých městech), ale i ve svém vybavení (zastaralé zařízení v menších kinech, někdy dokonce bez možnosti promítat zvukové filmy; v relativně velkém počtu kin byl jen jeden promítací stroj). Zdá se, že většina kin byla vybavena promítacími stroji zahraniční výroby a že domácí firmy vyprodukovaly celkem jen několik jednotlivých strojů a soustředily se především na pomocné technické zařízení.

V některých dosavadních studiích domácích dějin kinematografie je možné sledovat tendenci k přehlížení technického aparátu v pozadí kinematografie. Na druhé straně dobové příručky, manuály a jiné materiály vypovídají o opačném přístupu. Předkládaný projekt si klade za cíl naznačit, jakou úlohu měla kinematografická technika ve sledovaném období a jak byla provázána s ji-

2) Wiebe B i j k e r, *Of Bicycles, Bakelites, and Bulbs. Toward a Theory of Sociotechnical Change*. Cambridge – London: The MIT Press 1995.

3) Viz A. B a t i s t o v á, c. d.

nými sektory kinematografie, častěji zastoupenými v současných historických výzkumech. Tím hodlá podnítit další výzkum v této oblasti.

I v mezinárodním kontextu je jen zřídka možné setkat se s projektem, který by se ve sledovaném období věnoval spíše technice předvádění nežli natáčení kinematografických filmů. Existující práce se pak většinou omezují na dobové časopisy jako téměř výhradní zdroj informací. Přítomný projekt má naopak ambici zabývat se také dochovanými artefakty a provést rozsáhlý archivní výzkum.

Hlavním výstupem projektu by měla být monografická publikace mapující domácí výrobu kinematografické promítací techniky před rokem 1945. V průběhu trvání výzkumu budou dílčí výsledky prezentovány na domácích i zahraničních konferencích, v časopisech a v rámci přednášek a výzkumných seminářů.

A n n a B a t i s t o v á

(Postdoktorský výzkumný projekt financovaný Grantovou agenturou České republiky, realizovaný při Ústavu filmu a audiovizuální kultury FF MU, 1. rok řešení; batistov@phil.muni.cz)